

Date: 13th May-2025

UNCITRAL MODELI ASOSIDA XALQARO TIJORAT BITIMLARINING
HUQUQIY TAHLILI: QIYOSIY YONDASHUV

Kubaeva Ismigul Farxod qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti,
Fuqarolik huquqi kafedrası o'qituvchisi
Email: ismigul.kubayeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda Birlashgan Millatlar Tashkiloti huzuridagi Xalqaro savdo huquqi bo'yicha komissiya (UNCITRAL) tomonidan ishlab chiqilgan model hujjatlar, xususan, Xalqaro tovarlarni sotish bo'yicha Vena konvensiyasi (CISG, 1980) va Xalqaro tijorat bitimlari bo'yicha arbitrajga oid UNCITRAL modeli asosida xalqaro tijorat bitimlarining tuzilishiga doir huquqiy tahlil beriladi. O'zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligi va tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi qonunlari UNCITRAL modellari bilan qiyosiy o'rganiladi. Shuningdek, tadqiqotda ushbu modellarni milliy tizimga implementatsiya qilishdagi muammolar, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi fonida huquqiy muvofiqlik va investitsiya xavfsizligi masalalari yoritiladi. Xulosa qismida O'zbekiston qonunchiligini UNCITRAL standartlariga muvofiqlashtirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar UNCITRAL, CISG, xalqaro tijorat bitimlari, O'zbekiston fuqarolik kodeksi, arbitraj, Vena konvensiyasi, shartnoma huquqi.

Xalqaro tijorat huquqi bugungi globallashuv jarayonida o'zining ahamiyatini tobora oshirib bormoqda. Jahon bozorida tovar va xizmatlar erkin harakatining huquqiy asosi bo'lgan bu soha, nafaqat davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning mustahkamlanishiga, balki milliy qonunchiliklarning xalqaro standartlarga moslashuviga ham xizmat qiladi. Bu borada Birlashgan Millatlar Tashkiloti huzuridagi Xalqaro savdo huquqi bo'yicha komissiya (UNCITRAL) tomonidan ishlab chiqilgan model qonunlar va konvensiyalar muhim o'rin tutadi.³⁴ Ushbu tezisda aynan UNCITRAL tomonidan ishlab chiqilgan normativ model hujjatlar asosida xalqaro tijorat bitimlarining huquqiy tahlili amalga oshiriladi. Xususan, Xalqaro tovarlarni sotish bo'yicha Vena konvensiyasi (CISG, 1980) va UNCITRALning xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi model qonuni (Model Law on International Commercial Arbitration, 1985; rev. 2006) O'zbekiston Respublikasining amaldagi fuqarolik qonunchiligi va tashqi iqtisodiy faoliyat qonunlari bilan qiyosiy yondashuvda o'rganiladi.³⁵ Tadqiqot natijasida O'zbekistonning xalqaro tijorat huquqi sohasidagi ishtirokini kuchaytirish uchun huquqiy asoslarni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

³⁴ UNCITRAL, About UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law) <https://uncitral.un.org/en/>

³⁵ UNCITRAL, Status: United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980) <https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/status>

Date: 13th May-2025

UNCITRAL — bu 1966-yilda BMT tomonidan xalqaro tijorat huquqini unifikatsiyalash va modernizatsiyalash maqsadida tashkil etilgan komissiyadir. Komissiya tomonidan ishlab chiqilgan hujjatlar butun dunyo bo‘ylab davlatlar tomonidan milliy qonunchilikka implementatsiya qilinmoqda. Jumladan, Vena konvensiyasi hozirgi kunda 95 dan ortiq davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan bo‘lib, ular orasida O‘zbekiston mavjud emas.³⁶ Shu bilan birga, O‘zbekiston tashqi savdo faoliyatini tartibga soluvchi qonunchilik normalari orqali xalqaro bitimlar tuzishda Vena konvensiyasining asosiy tamoyillariga amal qiladi. Fuqarolik kodeksining 366–395-moddalarida belgilangan shartnoma huquqi normalari, tovar yetkazib berish, kafolat, javobgarlik va aksept/offer institutlari xalqaro standartlar bilan muayyan darajada uyg‘unlashgan.³⁷ Ammo bu uyg‘unlik huquqiy-institutsional darajada emas, balki amaliy-tijorat amaliyoti doirasidagina aks etmoqda.

CISG 1-moddasiga ko‘ra, agar ikki davlat bu Konvensiyaga a‘zo bo‘lsa, u holda ular o‘rtasida tuziladigan tovarlar sotish bo‘yicha shartnomalarga avtomatik tarzda CISG qo‘llaniladi.³⁸ Bu, o‘z navbatida, tomonlar orasida qo‘shimcha kelishuvlar talab etmasdan, huquqiy aniqlik va huquqiy ishonch prinsiplarini mustahkamlaydi. O‘zbekistonda esa, xorijiy sheriklar bilan tuziladigan bitimlarda asosan “Inkoterms”, shuningdek, shartnoma erkinligi prinsipi asosida belgilanadigan ingliz yoki Rossiya huquqi qo‘llaniladi. Bunday holatda, O‘zbekiston korxonalari xalqaro bitimlarda nisbatan zaif huquqiy pozitsiyada qolmoqda, chunki ular CISG asosida yaratilgan tizimga moslashmagan, milliy qonunchilik esa CISGning “fundamental breach”, “anticipatory breach”, yoki “specific performance” kabi institutlarini to‘laqonli qamrab olmaydi.³⁹

UNCITRALning xalqaro tijorat arbitraji modeli ham shunga o‘xshash tarzda xalqaro darajada e‘tirof etilgan huquqiy instrumentdir. Bu model qonun 1985-yilda qabul qilinib, 2006-yilda sezilarli darajada yangilandi.⁴⁰ Unda arbitraj jarayonining asosiy prinsip va mexanizmlari, xususan, taraflarning tengligi, sudlarning cheklangan aralashuvi, arbitrlar mustaqilligi, arbitraj kelishuvining majburiyligi va arbitraj qarorlarining tan olinishi kabi jihatlar batafsil tartibga solingan. O‘zbekiston bu borada muhim qadam tashladi — 2021-yilda “Xalqaro tijorat arbitraji to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilindi⁴¹ va u UNCITRAL Model Law asosida ishlab chiqilganligini ochiq tan olgan. Qonunda yozma arbitraj kelishuvi, arbitraj sudini tuzish tartibi, vakolatlarini aniqlash va qarorlarni tan olish bo‘yicha normalar mavjud bo‘lsa-da, hali ham fuqarolik protsessual qonunchilik bilan to‘la integratsiya qilinmagan.

O‘zbekistonning JSTga a‘zo bo‘lish jarayoni bu jarayonni yana ham dolzarb qiladi. Chunki JST doirasida a‘zo davlatlar xalqaro savdoni erkinlashtirish, shaffoflikni

³⁶ UNCITRAL, *Status: CISG (1980)* <https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/status>

³⁷ O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, LexUZ <https://lex.uz/docs/111181> [366–395-moddalar].

³⁸ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980), 1489 UNTS 3, art 1.

³⁹ Ingeborg Schwenzer (ed), *Commentary on the CISG*, 4th edn (OUP 2022) 217–235.

⁴⁰ UNCITRAL, *Model Law on International Commercial Arbitration* (1985, rev. 2006) https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration.

⁴¹ O‘zbekiston Respublikasi “Xalqaro tijorat arbitraji to‘g‘risida”gi Qonuni, 16.02.2021, № 3PY-674, LexUZ <https://lex.uz/docs/5301004>

Date: 13th May-2025

ta'minlash va adolatli tartib-qoidalarini qo'llash bo'yicha majburiyatlarni zimmasiga oladi. Bunday majburiyatlarni bajarish uchun esa xalqaro tijoratni tartibga soluvchi huquqiy baza, ya'ni shartnoma va arbitraj instituti mustahkam bo'lishi kerak. Shu bois CISG va UNCITRAL model qonunlarini ratifikatsiya qilish va milliy qonunchilikka moslashtirish nafaqat xalqaro majburiyatlarni bajarish, balki milliy iqtisodiyot manfaatlarini himoya qilish vositasi ham bo'lib xizmat qiladi.

CISG doirasida sud va arbitraj amaliyoti boy hisoblanadi. Masalan, *Zapata Hermanos Sucesores v. Hearthside Baking Co.* (United States District Court, 2001) ishida CISG normalarining to'g'ridan-to'g'ri qo'llanishi taraflarning huquqiy ishonchini ta'minlagan.⁴² Yoki *Schlechtriem & Schwenzer* tomonidan tahlil qilingan ko'plab yevropa arbitraj amaliyoti ushbu Konvensiyaning noaniqliklarni qanday hal qilganini ko'rsatadi.⁴³ O'zbekistonda esa xalqaro arbitraj qarorlarini tan olish holatlari hali kam uchraydi va sudlar ba'zan ularni protsessual normalar bilan cheklaydi. Bu esa O'zbekistonni xorijiy investorlar nazarida huquqiy barqarorligi past bo'lgan yurisdiksiya sifatida ko'rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, UNCITRAL tomonidan ishlab chiqilgan boshqa model hujjatlar — masalan, *Model Law on Electronic Commerce* (1996) yoki *Model Law on Secured Transactions* (2016) — ham xalqaro tijorat muhitining zamonaviy raqamli shakllanishi nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.⁴⁴ O'zbekiston bu hujjatlarni bevosita qabul qilmagan bo'lsa-da, 2023-yildan boshlab raqamli iqtisodiyot va elektron tijorat bo'yicha qator qonunchilik tashabbuslarini ilgari surmoqda. Shu jarayonda UNCITRAL model hujjatlariga tayangan holda elektron bitimlar, elektron imzo va xavfsizlik choralari bo'yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish imkoniyati mavjud. Biroq, O'zbekistonda "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonun⁴⁵ va "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonun⁴⁶ mavjud bo'lsa-da, ular UNCITRAL model qonunlari bilan to'laqonli uyg'unlashmagan. Masalan, UNCITRAL model qonuni elektron hujjatlarning yuridik tengligini tan oladi va raqamli imzoni ishonchli huquqiy dalil sifatida baholaydi. O'zbek qonunchiligida esa ayrim hollarda elektron hujjatlarning haqiqiylikini isbotlash qo'shimcha dalillar orqali talab etiladi. Bu esa elektron shartnomalarning yuridik kuchini zaiflashtiradi.

Elektron tijoratda xavfsizlik masalalari ham muhim o'rin tutadi. UNCITRAL model qonunlarida xavfsiz identifikatsiya, kriptografiya, uchinchi tomon ishonchli xizmatlari (trust service providers) kabi mexanizmlar mavjud. O'zbekistonda bu mexanizmlar hali

⁴² *Zapata Hermanos Sucesores, S.A. v. Hearthside Baking Co., Inc.*, 313 F.3d 385 (7th Cir. 2002).

⁴³ Peter Schlechtriem and Ingeborg Schwenzer, *UN Law on International Sales*, 3rd edn (OUP 2021) 301–327.

⁴⁴ UNCITRAL, *Model Law on Electronic Commerce* (1996) https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce.

⁴⁵ O'zbekiston Respublikasi "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni, 29.09.2022, № O'RQ-792, LexUZ <https://lex.uz/docs/5301004>

⁴⁶ O'zbekiston Respublikasi "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni, 12.10.2022, № O'RQ-793, LexUZ <https://lex.uz/docs/5301004>

Date: 13th May-2025

to'liq joriy etilmagan. Shu sababli, elektron savdoda ishtirok etayotgan subyektlar, ayniqsa xorijiy investorlar, yuridik kafolatlar kamligidan ehtiyotkorlik bilan yondashmoqda.

Xulosa qilib aytganda, UNCITRAL tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro tijorat huquqiga doir model hujjatlar — CISG, Arbitraj Model qonuni, Elektron tijorat modeli — davlatlarga xalqaro savdo muhitida yagona va barqaror huquqiy maydonni ta'minlash imkonini beradi. Huquqiy uyg'unlik va xalqaro me'yorlar bilan moslik milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, investitsiya muhitini yaxshilaydi va O'zbekistonning xalqaro huquqiy makondagi nufuzini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. United Nations Commission on International Trade Law, *United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods* (Vienna, 1980) https://uncitral.un.org/en/texts/salegoods/conventions/sale_of_goods
2. United Nations Commission on International Trade Law, *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration* (1985, with amendments as adopted in 2006) https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (LexUZ, 1996) <https://lex.uz/docs/111181>
4. O'zbekiston Respublikasi "Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risida"gi Qonuni, 16.02.2021 y., № O'RQ -674
5. O'zbekiston Respublikasi "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni, 29.09.2022, № O'RQ-792
6. O'zbekiston Respublikasi "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni, 12.10.2022, № O'RQ-793
7. Ingeborg Schwenzer (ed), *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*, 4th edn (Oxford University Press 2022)
8. Michael Joachim Bonell, *An International Restatement of Contract Law: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, 4th edn (Transnational Publishers 2020)
9. Peter Schlechtriem and Ingeborg Schwenzer, *UN Law on International Sales*, 3rd edn (OUP 2021) 301–327.
10. Zapata Hermanos Sucesores, S.A. v Hearthside Baking Co., Inc., 313 F.3d 385 (7th Cir. 2002).
11. G.H. Treitel, *The Law of Contract*, 13th edn (Sweet & Maxwell 2020)
12. Schlechtriem P and Schwenzer I, *UN Law on International Sales*, 3rd edn (OUP 2021)
13. UNCITRAL, *Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment* (1996) https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce
14. UNCITRAL, *Model Law on Secured Transactions* (2016) <https://uncitral.un.org/en/texts/securitytransactions/modellaw/securedtransactions>